

Kommunisme i Tyskland 1945-46

Dokumente zur Geschichte der kommunistischen Bewegung in Deutschland. Reihe 1945/46. Bd. 6 Register. Udg. Günter Benser m.fl., K.G. Saur, München 1997, 163 s., DM 148.-, ISBN 3-598-1123-1

Indholdet i dette bind skulle egentlig have været en del af bind 5, men er nu udkommet i et ekstra bind. Det indeholder systematiske indholdsoversigter for de fem bind, således at man f.eks. har registreret centralkomiteens sekretariats beslutningsprotokoller samlet, fagforeningsspørgsmålet ligeledes, forskellige økonomiske og kulturelle problemer osv.; derefter følger en kronologisk opstilling af protokoller og dokumenter med en yderligere findeling, så man nemt kan finde frem til de relevante sider i de fem bind. Det virker udmærket i praksis. Endvidere er der registre over de ca. 1750 personer og 1200 geografiske navne, rettelser (det er få i betragtning af den omfangsrige udgivelse) og fire kort over KPDs partidistrikter i 1945 og 1946.

Dermed er de samlede dokumenter fra partiets nationale instanser gjort tilgængelige – de indeholder dog også materiale af regional betydning for så vidt som lokalområderne skrev beretninger mm. til partiets ledelse. Kilderne hidrører overvejende fra SEDs arkiv, som nu befinder sig i "Bundesarchiv"s afdeling i Berlin. Da KPD var et af de store og afgørende partier i dette år er materialet af væsentlig betydning for forståelsen af tysk historie i disse 11 måneder – og udgiverne har i deres over 7000 annoteringer gjort et betydeligt for-

arbejde for at gøre det dokumentariske materiale brugbart. Det siger sig selv at det fulde udbytte først kan opnås, når der foreligger tilsvarende dokumentationer fra andre politiske kræfters inklusive besættelsesmagternes arkiver. Der findes ansatser for SPD's vedkommende og vistnok også fra sovjetisk/russisk side (Benser har gennemgået en del af udgivelserne i anden sammenhæng i Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung 2/1997 s. 35-54). Det er ikke overraskende den politiske venstrefløjs dokumenter, der er gjort tilgængelige, mens de borgerlig-demokratiske kræfters og staters arkiver ikke er blevet åbnet.

Men udover for tysk historie har dokumenterne også deres plads i den almene internationale og i den internationale arbejderbevægelses historie. 1945 og 1946 er tiden, hvor den kolde krig forberedtes og blev udråbt med Churchills jerntæppe-tale. Det var ikke en fordrukken mands tale, men et klart udspil om at bekæmpe kommunismen nu hvor nazismen ikke havde opfyldt den mission. Det her foreliggende materiale viser overraskende tydeligt, at den sovjetiske parti- og statsledelse ikke var interesseret i at skærpe modsætningerne mellem de allierede magter, at den satsede på en fredelig koeksistens og for at opnå det var villig til at føre en eftergivende politik. I Tyskland betød det – og med den nuværende viden kan det føres tilbage til Stalins vurderinger – at KPD satte sig på at fuldføre den borgerlig-demokratiske revolution, som var indledt med revolutionen i 1918 (Ulbricht bd. 5 s. 21). Det betød et brud med KPD's hidtidige revolutionspolitik, men den blev gennemført trods modstand

Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Søren Feder-
spiel og Anne-Lise Walsted

fra en væsentlig gruppe blandt medlemmerne. Det fremgår klart af det samlede dokumentkorpus og det fremgår endvidere hvilke problemer optog KPD's ledelse i hverdagen, hvilke informationer de havde til rådighed, hvordan ledelsen reagerede overfor socialdemokraterne, hvorfor den fremmede og fremskyndede sammenslutningen til SED. Dokumenterne alene er ikke nok, men der foreligger yderligere tilgængeligt trykt materiale og kombinationen af disse kildegrupper til en analyse er en opgave for de kommende år. Man kan på dette grundlag begynde en seriøs diskussion af, hvorvidt KPD førte en selvstændig politik i Tyskland, hvorvidt partiet var indbundet i den almene kommunistiske politik, og hvorvidt denne var bestemt overvejende eller udelukkende af Sovjetunionens interesser.

Efter den kolde krigs udbrud måtte også Sovjetunionen ændre sin politik og sekteriske og dogmatiske positioner fik en øget gennemslagskraft i de kommunistiske partier inklusive SED. Men alligevel fastholdt såvel partiet som SU en politik, der skulle resultere i én tysk stat på afmilitariseret og demokratisk grundlag. Det blev først opgivet efter Stalins død i midten af 1950'erne, da det havde vist sig, at vestmagterne inklusive Vesttyskland ikke var interesseret i en sådan udvikling. Det går for så vidt ud over denne udgivelses rammer, men dokumentationen viser, at Stalin/SU/kommunisterne umiddelbart efter verdenskrigens afslutning indrettede deres politik på en udvikling af de parlamentarisk-demokratiske, antifascistiske stater i såvel Øst- som Vesteuropa. Der findes flere udsagn fra Stalin i denne perio-

de, hvor han understreger, at den sovjetiske model ikke var brugbar i den moderne verden (se f.eks. Patrick Flaherty: *Origins of the Cold War. New Evidence*, i *Monthly Review* May, 1996). Kilderne her bekræfter, at den politik absolut var en mulighed.

Det er dog kun ét aspekt i denne omfattende udgave, der dokumenterer KPDs politik, udvikling, diskussioner og struktur – f.eks. medlemstal og -sammensætning – på et bredt grundlag. Det er en udgave, der bør præge den videre forskning. Desværre betyder prisen, at udgaven vel kun vil kunne findes i biblioteker. Men der bør den også findes.

Gerd Callesen

Folkets København

Karl Erik Frandsen (red.): Kongens og Folkets København gennem 800 år. Udg. af Københavns Universitet, Institut for Historie, Forlaget Skippershoved, København 1996, 273 s., kr. 248.-, ISBN 87-89224-27-2

Et af projekterne i programmet for København som Europas kulturby 1996 var en række "gåhjem-forelæsninger" arrangeret af Københavns Universitet, Institut for Historie. Forelæsningerne handlede alle om Københavns historie grupperet omkring de to væsentligste omdrejningspunkter for byens udvikling og identitet. Nemlig byen som fæstningsby og siden som industri- og arbejderby. Det er disse forelæsninger, der er publiceret i bogen om kongens og folkets København gennem 800 år.

Bogens undertitel er "brikker til en mosaik", så har man da ikke lovet for meget. Artiklerne er

da også lidt i øst og lidt i vest, et indtryk man især får af den sidste halvdel, der skal belyse København som industri- og arbejderby. Det gjorde så ikke noget, hvis artiklerne fængede og man bare ikke kunne slippe bogen før sidste side. Men det er ikke en bog man læser ud i et stræk. Artiklerne er overvejende af den slags, man skal dvæle ved hver især og fordøje på i længere tid. Som rosinen i pølseenden har redaktøren snedigt anbragt Hans Kirchhoffs artikel om folkestrejken 1944. Den artikel synes jeg er bogens bedste, fordi den er dygtigt vinklet, godt skrevet og medrivende på en måde, så man alligevel nødig slipper bogen.

En god historie kan aldrig fortælles nok gange, siger man. Historien om København som fæstningsby er i alt fald et langt stykke hen ad vejen den velkendte historie med fokus på byens volde, fæstningsanlæg og byens forsvar. Der er en lang tradition for at se byen i lyset af den problematik, som her i bogen er afvekslende krydret med indblik i fæstningsbyens daglige liv. København som industri- og arbejderby derimod forekommer at være et anliggende, der kun inden for boligproblematikken rummer en historisk tradition for samlet at se på byen. I bogens sidste halvdel er København ikke det centrale anliggende på samme måde som i bogens første halvdel. Byen optræder snarere i rollen som arena for alt det, der foregår – arbejderbevægelsens fremkomst og udvikling i særdeleshed. København som industri- og arbejderby er næsten blevet synonym hermed. Den præsentation kan jeg godt forstå arbejderbevægelsens interesse i, men jeg forventede en

bredere og fornyende approach af Københavns Universitet. Men det kan jo være, der kommer en opfølgende publikation, hvor København efter 2. verdenskrig er medtaget.

Der er mange dejlige illustrationer. Det er et værk, man kan vende tilbage og slå op i. Det er netop brikker til en mosaik.

Janne Laursen

Jordbørster og Brobisser på Lillebælt

Sanne og John Juhler Hansen:

Et eventyr i stål og beton.

Bygningen af den gamle Lillebæltsbro 1925 – 1935.

Middelfart Museum og MV-Tryk,

Middelfart 1996,

216 s., kr. 231,-.

At komme over Lillebælt "Askaber i dag sjældent problemer. Der er to broer over bællet" Sådan begynder Sanne og John Juhler Hansen deres velskrevne beretning om opførelsen af det vi i dag kalder den gamle Lillebæltsbro.

Bogen er opdelt i 14 hovedafsnit, hvor Lillebæltbroens historie fortæller fra de første tanker bliver luftet fra Folketingets talerstol i 1855 til indvielsen den 14. maj 1935. Ved hjælp af fotos, tegninger, interviews og direkte verificerbare oplysninger beretter forfatterne om finansieringen, udlicitering, projektering, rekrutteringen (af arbejderne) og afslutningen af brobyggeriet. Herefter følger et afsnit om "Broens historie gennem 60 år", et om brobygningens historie og endelig en kort notits om opførelsen af den nye Lillebæltsbro. Endeligt findes bagest i bogen en "broordbog", en samlet oversigt af byggeriets historie

samt en liste over de anvendte kilder og de talrige illustrationers proveniens.

"Et eventyr i stål og beton" er en grundig indføring i kunsten at bygge bro, men det er først og fremmest en kærlighedserklæring til de mennesker, som gennem syv år arbejdede på og ved broen. Gennem interviews – ikke blot med jordbørsterne, brobisserne, smedene og tømmerne, men også med ingeniørerne og lokalbefolkningen – gøres byggeriet levende og vedkommende. I interviewene fortælles der med nostalgisk glæde om sammenhold, kammeratskab og faglig kunnen. Der berettes om elendige arbejdsvilkår, manglende sikkerhed på arbejdspladsen, arbejdsulykker, og om strejken fra maj 1929 til april 1930, hvor 185 arbejdsmænd nedlagde arbejdet i 11 måneder. Vi møder den barske men populære formand Thomas Gregersen, som dagen efter en arbejdsulykke mødte op med et ekstra hul i hovedet, et brækket kraveben og to fingre fattigere. Vi høre om Christian Hansen, der efter to alvorlige faldulykker fik det barske øgenavn "Nedfaldstømmeren", og læser tømmer H.C. Andersens egen beretning om faldet fra broens ståløverbygning den 6. marts 1934 kl. 7.35.

Bogen styrke ligger helt klart i vekselvirkningen mellem den store mængde af historiske data og de mange interviews, men det er samtidig beretningens svage side. Der er med al tydelighed gjort et meget grundigt og stort researcharbejde inden bogen blev skrevet, men det virker som om Sanne og John Juhler Hansen, i flere tilfælde, har ladet kildematerialet bestemme indholdet. Hvad interviewene angår kunne forfatterne med stor fordel

have været mere kritisk i deres udvælgelse. Der kunne med letthed, uden at ødelægge tekstens drive, have været redigeret og sorteret i mængden af interviews, og samtidig hermed burde forfatterne have sørget for et mere aktivt samspil mellem de primære og sekundære kilder. F.eks ville det være interessant, at vide om ingeniørerne K. O. Christensen og Aage Bjerg i virkeligheden flyttede Lillebæltbroens linieføring, som der står i interviewet med civilingeniør J.A. Lauersen på side 37.

Det problem der er med interviewene går igen omkring forfatterens egne tekster. Informationsmængden er nærmest overvældende, hvilket i sig selv ikke er negativt, men man kunne godt ønske sig en mere stram disponering af stoffet. Det virker nærmest som om forfatterne har været bange for at glemme vigtige oplysninger, og derfor tilsyneladende har valgt at medtage alt. Hvilket måske tydeligst illustreres ved de tre sidste tekstafsnit "Broens hverdag gennem 60 år", "Verdens broer- broers verden" og "Den nye Lillebæltsbro". Afsnittene er uvæsentligt fyldt og har i realiteten intet med "Bygningen af den gamle Lillebæltsbro 1925 -1935" at gøre.

Trods den anførte kritik er Sanne og John Juhlers bog særdeles anbefalelsesværdig, og ikke mindst er den et væsentligt bidrag til den danske arbejderklasses historie, som for en gang skyld henvender sig til både læg og lært.

Peter Thorup

Historien om BOPA

Esbén Kjeldbæk: Sabotageorganisationen BOPA 1942-1945, Frihedsmuseets Venners Forlag, København 1997, 512 s., kr. 200,-, ISBN 87-88214-567

Under den tyske besættelse af Danmark 1940-45 hørte sabotageorganisationen BOPA (Borgerlige Partisaner) til den mest effektive og disciplinerede del af modstanden mod besættelsesmagten. BOPA var ikke blot foregangsmænd indenfor industrisabotagen, ved krigsafslutningen var organisationen ligeledes bredt anerkendt – i både det allierede hovedkvarter og i den danske offentlighed – som de bedste i landet på deres felt.

Frihedsmuseets leder, Esben Kjeldbæk, har skrevet en rigtig god bog om BOPA, der gør læseren en del klogere på modstanden mod den tyske besættelsesmagt og det almindelige åndelige klima under besættelsen. Bogen tager sit metodiske og teoretiske udgangspunkt i Oral History-traditionen – en stor del bygger på Kjeldbæks og andres interviews af aktørerne. Dermed bliver læseren blandt andet også klogere på erindringens strukturer, og til tider endda også på den menneskelige natur.

Bogen beskriver sabotageorganisationens tilblivelse i 1942 og dens aktiviteter frem til befrielse sommeren 1945. De første spæde skridt blev taget i begyndelsen af 1942, hvor de illegaliserede danske kommunister foretog det første (mislykkede) forsøg på sabotage på to års dagen for besættelsen den 9. april. Pionererne var spaniensfrivillige med Eigil Larsen som drivkraft og leder af organisationen. Langsomt, men støt blev aktionerne bedre planlagt og udført med

større effektivitet. Sideløbende hermed voksede organisationen i omfang og strukturen blev tilpasset vilkårene for det illegale arbejde i et klima, hvor man ikke blot havde det danske politi på nakken, men givetvis også størstedelen af den danske befolkning. Læseren indvies i den første tids afsavn og sult hos sabotørerne og i følelsen af at være forfulgt og udenfor det gode selskab. I den forbindelse pointerer Kjeldbæk, at det næppe var tilfældigt, at det var blandt de spaniensfrivillige at de første sabotører blev rekrutteret. De kendte partisanhåndværket og mange af dem følte sig angiveligt utilpassede i det relativt fredelige Danmark efter hjemkomsten fra det krigshærgede Spanien. Derfor var skridtet ud i illegaliteten mindre for disse (s. 84f).

I den første tid var virkningen af, og vel også formålet med, sabotagen politisk frem for militær eller krigsøkonomisk. Den tiltagende sabotage virkede som “en kile ind i det dansk-tyske samarbejde.” (s. 84) Under de første aktioner brugte BOPA fortrinsvis brandbomber, i mangel af sprængstof, og skaden skete fortrinsvis på produktionen og ikke på det i en krigsøkonomisk sammenhæng mere effektive – produktionsmidlerne. I Kjeldbæks analyse af Eigil Larsens berømte sabotagemanual “Kogebogen” fremhæver han det hidtil noget oversete faktum, at Larsen havde forestillet sig, at sabotagen med tiden skulle føre til åben kamp mod besættelsesmagten. Hele 36 sider af “Kogebogen” vies således en instruktion i brugen af artilleri. Det skulle som bekendt gå anderledes. Det fremgår også af et af interviewene, at Larsen angiveligt skulle have haft direkte

angreb på værnemagtsoldater i tankerne – som tilfældet f.eks. var i Frankrig. Men dette blev stoppet af partiledelsen, hvilket er et af mange eksempler på den ekstreme sensitivitet, partiet havde over for opinionens holdning til modstanden. Som Kjeldbæk udtrykker det (i denne sammenhæng specifikt om sabotagen, men det turde også gælde for holdningen til væbnet modstand), “Det er for mildt sagt, at sabotagen var upopulær. Set med samtidens øjne var den farlig.” (s. 82).

Omkring begyndelsen af 1943 fik BOPA en bredere rekrutteringsflade og sabotørerne blev yngre. Det kan ses som et skridt på vejen mod at lade DKPs folkefrontsretorik efter Hitler-Stalin-pagtens sammenbrud udmønte sig i konkret handling. Mange var gymnasieelever eller lærlinge, og ikke nødvendigvis partimedlemmer, ja nogle var endda borgerlig-nationalt orienterede. Man havde nu også fået adgang til sprængstof – enten skaffet ved indbrud i Danmark eller nedkastet af briterne. Målene blev nu i højere grad udvalgt efter deres krigsøkonomiske funktion. Mange af målene var underleverandører i en større krigsøkonomisk sammenhæng, hvilket viser det højere informationsniveau og det strategiske overblik i ledelsen (s. 168f).

Trods den bredere rekruttering beholdt DKP grebet om ledelsen. Opfattelsen på gulvplanet af, at man var autonom i forhold til ledelsen, var fejlagtig, men belyser hvilken form for kontrol ledelsen udøvede, pointerer Kjeldbæk (s. 195).

Efter den 29. august 1943 ændredes betingelserne for sabotagen og sabotørerne drastisk. Der blev dødsstraf for sabotage

og situationen tilspidsedes frem mod befrielsen. BOPA-folk mistede livet under aktioner, ved henrettelser, nogle måtte flygte til Sverige osv. Men samtidig voksede omfanget af aktionerne også. De blev dristigere – blandt andet i form af veritable partisanangreb på virksomheder ved højlys dag – og den krigsøkonomiske effekt af dem blev større. Omfanget og effekten af sabotageaktiviteten kulminerede i vinteren 1943/44, hvorefter der fra Frihedsrådets side blev lagt op til at prioritere dannelsen af en undergrundshær højest. Fra februar 1944 overtog Børge Thing (i starten i fællesskab med Erik Saxtorph) ledelsen af BOPAs sabotagevirksomhed, som fra april 1944 blev genoptaget i stor stil, bl.a. med den kendte aktion på Riffelsyndikatet – besættelsestidens mest omfattende enkeltaktion.

Foruden organisationens interne historie behandles også de politiske omstændigheder for sabotagen. I de første år set i lyset af samarbejdspolitikken, i de senere år i forhold til konflikterne mellem Frihedsråd og hæren/det etablerede politiske system.

Esben Kjeldbæks bog er ikke bare en solid gennemgang af en af de mest kendte modstandsorganisationers historie. Den er også det første større værk i Oral History-traditionen på dansk. Behandlingen af de mange nedskrevne interviews er ganske suveræn. Interviewene blev foretaget i perioden 1977-81, hvilket i metodisk henseende gør dem til en vanskelig kilde at arbejde med. Men efterhånden som de enkelte kildeudsagn præsenteres, sættes de i et kritisk lys. De sidestilles med andre kildeudsagn, konfronteres med samtidige skriftlige kilder og kommenteres med vejledende bemærkninger i

noteapparatet som “direkte adspurgt svarede NN ...” o. lign. oplysninger til selve interview-situationen. Samtidig har Kjeldbæk også en fin følsomhed over for stemningerne i erindringsglimtene, for dét, der ikke bliver sagt, og dét som kun er antydninger. Kjeldbæk balancerer flot mellem det kritiske og indlevende. At han oveni gør det på en for læseren gennemskuelig måde, som giver læseren en vis fornemmelse af at kunne kigge historikeren i kortene, styrker troværdigheden betragteligt. Og det sker i et bredt fortællende, afslappet men alligevel præcist sprog. Det er denne gennemskuelighed i sin metode, der gør at Kjeldbæk slipper af sted med at vise sin solidaritet med bogens hovedpersoner, uden at det bliver et fagligt problem for bogen – snarere en charme.

Der er flere kostelige øjeblikke i bogen, hvor nærværet i erindrungen træder frem og når en ‘højere sandhed’ en de ‘hårde’ kilder. Sabotøren, der i interviewet siger “Det er lige som om man kan mærke det [sprængstoffet, anm.] i hånden i dag.” Og om det at bære våben: “man følte sig uden for og på tværs af alt muligt.” Eller en anden sabotør om overretssagfører Krenchel, der i hyppige radioforedrag advarede mod sabotagen i formende og etiske vendinger: “Krenchel var farlig. Det var lige noget for forældrene. Når han var i radioen hed det: ‘Poul hører du efter?’” – Besættelsestidens generationskonflikter i koncentreret form.

Nogle få steder bliver identifikationen med sabotørernes sag dog alligevel et problem. Udgangspunktet er tydeligvis en accept af, at modstandskampen ikke blot var den rigtige linie, men

også den naturlige, den oplagte. Det bevirker for eksempel, at der ikke for alvor går tæt på spørgsmålet, *hvorfor* sabotørerne valgte modstanden. Problemerne med at springe ud i illegalitet og modstandskamp beskrives kun som det sociale problem, det var at sætte sig uden for det borgerlige samfunds normer, ligesom det betones hvor svært, mærkeligt, skræmmende det var at destruere materielle værdier, bære våben, blive forfulgt af politiet osv. Men aldrig som et politisk eller etisk valg mellem det officielle Danmarks linie og modstandslinien. Påvirkede de første års udbredte negative holdning til sabotagen – i befolkningen og hos forældrene – sabotørerne? Blev de aldrig anfægtet? Vi får desværre ikke svaret, for spørgsmålet stilles ikke. Motivationen for modstanden formuleres i stedet oftest negativt, imod besættelsesmagten, men for hvad? Var det for Danmarks sag, var det for kommunismens, for Stalins?

Nogle få steder ligger problemerne dog til den anden side. Denne anmelder anser det for tvivlsomt, at B & W-ledelsen så med “en vis sympati på sabotagen” (s.248), da det på B & W i stor udstrækning gik ud over de faste installationer, produktionsmidlerne. (Kjeldbæk henviser til en artikel, der heller ikke bringer dokumentation for synspunktet).

Indvendingerne rokker dog ikke ved, at der er tale om en spændende bog, der ikke mindst i kraft af sit sikre greb om det metodiske aspekt og med sin solidariske og kritiske indlevelse i emnet løfter brugen af erindringsinterviews op på et niveau, hvor det kan bære en hel bog, der stadig kan benævnes god, solid og kritisk historie.

Niels Wium Olesen

Mellan nationell och social solidaritet

John J. Kulczycki: The Polish Coal Miners' Union and the German Labor Movement in the Ruhr, 1902-1934. National and Social Solidarity, Berg, Oxford/New York 1997, 283 s., £ 34.95, ISBN 1-85973-158-9

Denna undersökning är en fortsättning på den amerikanske historikerns första bok från 1994 om de polska arbetsvandrarna och den polska arbetarrörelsens turbulenta historia i Ruhrområdet i Tyskland fram till första världskriget (recenserad i *Arbejderhistorie* 1995). Kulczycki är professor i historia vid Illinoisuniversitetet i Chicago och en framstående kännare av arbetsemigrationen från de polska provinserna till Tyskland och Frankrike och polackernas förenings- och fackföreningsliv utanför sitt hemland före och efter första världskriget. Han har även skrivit specialartiklar om denna period och ämnet, men hans sammanfattande analyser finns nu att studera i dessa två volymer som alltså täcker tiden 1871-1934.

Kulczyckis två böcker överlappar varandra vad gäller kronologin. I sin första bok slutar han med första världskriget och har här en mera generell förenings- och "utlännings"-fokusering. I sin nya bok tar han upp viktiga frågor om just den polska arbetarrörelsens internationella historia från den tidpunkt när en polsk fackförening grundades i hjärtat av den tyska fackföreningsrörelsens område, nämligen det högt industrialiserade kol- och stål-"Revier" i Ruhrområdet i Tyskland.

Det tyska kejsarrikets våldsamma expansion som ett av Eu-

ropas ledande industriländer bars under åren efter 1871 upp av kol- och stålindustrikomplexet i Ruhr. Dit behövdes erfaren (i kolbrytning) men även villig (att slita under jorden) arbetskraft. Denna arbetskraft fanns i öster – både bland de tyskspråkiga invånarna i de preussiska provinserna och bland dessas polska befolkning som inte hade en nation, ett självständigt hemland före 1918. I Oberschlesien fanns dessutom en i kolbrytning erfaren arbetarstam, men Ruhrområdets arbetsmarknad stod vidöppen även för den agrara befolkningen i öster.

I Ruhr möttes gammalt och nytt, industrikapitalistiskt proletariat, lantarbetare från öst och "Landarmut" utan erfarenhet av industrikapitalismens arbetsorganisation, tidsdisciplin och spelregler. Här möttes också preussisk luteranism, rhensk katolicism och djupreligiös slavisk katolicism. Här mötte de polskspråkiga invandrarna erfarenheter av organiserad och ateistisk socialism, socialt engagerade katolska reformansatser hos majoritetsbefolkningen. Dessa fick de hitta ett förhållande till.

Kulczyckis första bok behandlar tiden fram till första världskriget och tar upp den långa processen i slutet av 1800-talet när de hundratusentals polskspråkiga arbetarna stod inför frågan hur de på bästa sätt skulle ta tillvara sina intressen som människor och lönearbetare gentemot staten (Bismarckadministrationens auktoritära "socialstat"), arbetsgivarna och den tyskspråkiga allmänheten de levde mitt i. Särskilt på 1890-talet accentuerades behovet av en organisation eller snarare en kollektiv form av att kunna säga till och att kunna medverka i sam-

hällsbyggandet. De polska invandrarna försökte och provade mycket, men vid sekelskiftet drog de allt oftare slutsatsen att de inte kunde ansluta sig till, "underordna" sig, som de uppfattade detta dilemma, den "tyska" arbetarrörelsen. År 1902 bildade de den polska fackföreningen "Zjednoczenie Zawodowe Polskie" (ZZP) som "fungerade som en genuin arbetarklassinstitution, formad efter de övriga fackföreningarna inom regionen" (s. 1). Detta fack präglade de polskspråkiga industriarbetarnas ställning till arbetsgivarna, till den preussiskt dominerade staten och till kollegorna och fackföreningsfolket i de "tyska" organisationerna.

Kulczyckis arbeten ifrågasätter den allmänna bilden av en snarare öppen och internationellistisk tysk arbetarrörelse, framför allt i dess socialistiska gren. Detta är en utmaning och har starkt angripits av andra arbetarrörelsehistoriker som menar att hans försvar för en klerikalt präglad nationell minoritetsfackföreningsorganisation bidrog till arbetarklassens splittring i Tyskland. Kulczycki själv polemiserar mot de som tidigare har undersökt dessa frågor, och han ställer sig snarare på de polska historikernas sida som har försvarat – även under kommunisttiden – mera den nationella prägel än den religiösa komponenten i polackernas fackliga organisation och aktivitet i Ruhr. Genom att författaren så klart kombinerar nationellt och religiöst engagemang hos de invandrade polackerna låter han vid första påseende påfallande polsk-nationalistiskt. Men skenet bedrar. Med utgångspunkt i en imponerande genomgång av hela det polska föreningsväsendets

skriftliga material i form av lokala skrifter, föreningsmaterial och regelbundna pressalster kommer han under ytan av den polska arbetarbefolkningens vardagsliv och "mentalitet" i Ruhr – och han lyckas även utvidga perspektivet genom att visa att utan en egen organisering i Ruhr kring sekelskiftet skulle den polska arbetarrörelsen i det självständiga Polen under de första åren efter 1918 aldrig ha fungerat så sammanhållen som den faktiskt gjorde – innan den slets sönder av oförmågan att överbrygga motsättningen mellan nationell och social solidaritet. Den nationella organiseringen i Tyskland från 1902 var alltså en strategi som byggde på mycket speciella förutsättningar och var ett flexibelt svar byggt på en kollektiv analys av det samhälleliga klimatet. Detta präglades delvis av främlingsfientlighet – ordet xenofobi förekommer inte i denna bok men måste hållas i minne från titeln av Kulczyckis första: Främlingsfientlighet var en del av den tyskspråkiga befolkningens verklighet, uppkommen särskilt i den yra som kriget 1871 och rikets grundande i Versailles ingav gemene man – något som militären och den statsbärande politiska klassen uppmuntrade och själv odlade på ett sätt som skulle leda till ännu ett krig 43 år senare.

Kulczyckis framställning är fångslande och skriven med god berättarteknik. Första delen är en rekapitulering och nyansering av frågor som hans tidigare bok redan har tagit upp. Andra delen handlar om ZPPs agerande under första världskriget och fram till 1934, en period präglad av geopolitiska förändringar. Första kapitlet beskriver framväxten och

de första åren av fackligt arbete bland de polskspråkiga immigranterna, en "nationellt medveten men dock arbetarklass-subkultur" (s. 19) som var inställd på samarbete med de dominerande grenarna i Tysklands arbetarrörelse men som motsatte sig att bli betraktad som strejkbrytare, låglönekonkurrenter osv. Bildandet av ZPP framställs av K. som en defensiv åtgärd gentemot de tyska fackföreningarna men offensiv åtgärd riktad mot arbetsgivarna. Andra kapitlet behandlar den stora Ruhrstrejken år 1905 som betydde en bekräftelse för ZPP att den på ett realistiskt sätt representerade en fjärdedel av arbetskraften vid Ruhr (s. 63). Kapitel 3 handlar om den konsolidering som genuin fackförening som ZPP upplevde fram till 1912. Nu beskylldes ZPP nämligen i tilltagande grad av de preussiska myndigheterna för att vara en nationalistisk polsk organisation, och sådant väckte efterklang hos majoritetsbefolkningen. I kap. 4 drivs tesen att ZPP helt klart integrerades i arbetarrörelsen. Efter strejknederlaget knöts visserligen banden med den nationella rörelsen starkare, men ZPP "övergav aldrig försvaret av arbetarklassintressen" (s. 133).

Krigs- och efterkrigshisorien står i centrum för del 2. ZPP blev under Weimarrepublikens första år en kluvan organisation som försökte tillvarata arbetarintressen både i Tyskland och det självständiga Polen och därför hamnade mellan stolarna. Den tog så småningom ställning genom att i Tyskland uppfatta sig och agera snarare som stöd av och t o m pådrivare till "den polska befolkningsgruppens tillbakadragande från Ruhrområdet" (s. 202). Detta försvagade

organisationen som helhet och undergrävde naturligtvis dess legitimitet inom arbetarrörelsen. Kap. 7 handlar därför om denna polska gruvarbetarfackförenings "självlikvidation".

Konflikten mellan nationell och social solidaritet, en sorts ledmotiv för boken, illustreras av K. i hans briljanta avslutningskapitel. Hans slutsats blir att ZPP förlorade sin legitimitet efter 1918 eftersom den ställde den nya polska statens intressen över sina medlemmars behov. Så i det här fallet ägde en föga uppmärksam upplösningssprocess rum långt innan nazisterna slog sönder fackföreningsrörelsen i Tyskland.

Kulczyckis bok är i högsta grad en tankeställare även för nutiden. Han själv hänvisar till ett studiematerial som tyska metallfacket gav ut 1985 med anledning av ett seminarium om etnisk diskriminering på arbetsplatsen och i samhället. Där tas frågorna om de invandrade arbetarnas rättigheter och integration upp. Jag själv har haft förmånen att diskutera dessa frågor alldeles nyligen när turkiskspråkiga fackföreningsfunktionärer från IG Metall ute i några stora tyska företag, däribland ståljätten Thyssen i Duisburg, mötte forskare som hade inventerat de initiativ som har startats i Tyskland under de senaste åren för att på allvar göra något åt den tilltagande främlingsfientligheten inte endast "ute i samhället", utan även på tyska arbetsplatser. De turkiska kollegorna – "utlänningar", inte "invandrare" kallar de sig själva i ett land som har hämtat dem för 30 år sedan och där deras barn förnekas medborgarstatus – hänvisade till gemensamt dagligt handlande och speciella aktioner mot den öppna

och dolda diskrimineringen på arbetsplatsen, men även till djupgående meningsskiljaktigheter med sina tyska funktionärskolleger angående allvaret i utestängningen och diskrimineringen. De håller dock fast vid den gemensamma organiseringen och betecknar varje tanke på en separat organisation som skadligt för en lönearbetarklass på defensen.

Claudius H. Riegler

Kommunist i det danske mindretal

Karl Heinz Lorenzen: Holdninger har en pris – en rød sydslesvigers erindringer fra tre Tyskland, Studiefdeling ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig nr. 36, Flensborg 1997, 119 s., kr. 148.-, ISBN 87-89178-25-4

Den i dag 80-årige KHLs bog følger sig til rækken af danske kommunistiske veteraners erindringer. Dog er den særlig ved, at KHL voksede op i Flensborg og derfor kom til at arbejde i KPD og ikke i det danske DKP.

KHLs livsresumé: født 1917 – medlem af de kommunistiske ungpionerer 1929 – snedkeruddannelse i Kolding 1934-36 – arresteret julen 1936 for illegalt grænsearbejde – fem års tugthusstraf, efterfulgt af tre års ophold i koncentrationslejre – efter 1945 atter i Flensborg, fagligt aktiv, kandidat for KPD mm. – retsfulgt og dømt flere gange for politisk virksomhed før og efter forbudet mod KPD i 1956 – 1971-78 krovært – aktiv antifascist i Slesvig-Holsten frem til i dag.

KHLs liv har altså været præget af politisk engagement,

der betød, at bogens titel i dette tilfælde ikke er en flokskel: 8 år i Hitlers tugthuse og lejre og derefter Adenauer-periodens forfølgelse af kommunistisk virksomhed var den høje pris, KHL måtte betale for sine holdninger og handlinger.

Bogen er blevet til på grundlag af samtaler med de flensborgske lærere Inger og Knud Rasmussen, der efterfølgende har redigeret det indtalte sammen med KHL. Stærkt står den levende skildring af opvæksten i et dansksindet arbejdsmiljø i Flensborg. KHL får gjort opmærksom på de – ofte oversete – sociale forskelle og deraf resulterende politiske spændinger inden for det overordnede 'nationale' (det dansksindede mindretal). En problematik, som historikeren Niels Vollertsen i 1994 berørte i sin bog "Det danske mindretal", der udløste en større debat i mindretallet. KHL meldte sig allerede i slutningen af 1920'erne ind i det lokale tyske kommunistiske ungdomsforbund. KPD stod aldrig særlig stærkt i hverken Slesvig-Holsten eller Flensborg som by, men opnåede dog 10-12% af stemmerne i byen dengang.

Skildringen af de otte lange ungdomsår i fascistisk fangeskab fylder ikke uventet en stor del af bogen. Vi har i forvejen mange vidnesbyrd om skæbner i de tyske lejre, men KHLs klare skildring viser nuanceret, hvordan individuel vilje til overlevelse og sammenhold fanger imellem var forudsætninger for, at man – med en passende portion held – kunne klare sig igennem dette helvede med livet i behold.

Noget mere spredt og springende står skildringen af tiden efter hjemkomsten 1945 og frem til i dag. Denne lange periode

(1945-1995) var på mange måder en frustrerende periode for kommunisten KHL: 1945/46s optimisme og håb om opbygningen af et 'nyt Tyskland' afløstes hurtigt af kapitalismens genopståen, den kolde krigs ufrugtbare klima samt isoleringen af og senere forbudet mod KPD. KHL lægger ikke skjul på, at sliddet og presset på ham som partifunktionær og -kandidat også efter forbudet mod KPD var en hård belastning, der havde store personlige omkostninger, der igen medvirkede til, at han 'trak sig lidt tilbage' som krovært. Det senere foreningsarbejde i den tyske antifascistiske organisation VVN (naziregimets ofre/antifascistisk forbund), især som foredragsholder blandt unge mennesker, var et opløftende og meningsfyldt moment i KHLs liv.

Stor var dog KHLs skuffelse over Sovjetunionens og DDRs sammenbrud. Han er stadig kommunist af overbevisning, men ville han gøre det hele om igen? "Jeg ved det ikke, jeg tror det ikke – hvis jeg havde vidst, hvor bittert det ville blive".

Bogen er forsynet med et udmærket navnerregister (af interesse for lokalhistorikere og forskere inden for tysk arbejderbevægelse) og ganske få litteraturhenvisninger. KPDs lokale historie i Flensborg eller for den sags skyld i Slesvig-Holsten (indtil 1933 sammensluttet med Hamburg i Bezirk Wasserkante) synes stadig at være et ret uudforsket emne. Man kunne her have ønsket sig, at KHLs samtalepartnere havde søgt at supplere fortællingen med de væsentligste data om det lokale kommunistiske arbejde (medlems- og valgantal, faglige bastioner mm). Og netop fordi KHL er en vidende og erfaren person med egne

standpunkter, kunne det havde været spændende, hvis det var lykkedes at få ham til at kommentere KPDs politik op til 1933, i illegaliteten, efter 1945, efter 1956 udførligere og især mere problematiserende og kritisk. Selvom bogen så var blevet 20-30 sider længere! Men det havde muligvis sprængt hensigten med at lade KHL komme til orde på egne præmisser.

Torsten Lange

Oversigt over den danske models historie

Vagn Oluf Nielsen: Det danske velfærdssamfund – dets rødder, status og fremtidsmuligheder. Et samfundsfagligt emne med problemstilling – et synspunkt blandt andre, Danmarks Lærerhøjskole, København 1997, 72 s., kr. 50.-, ISBN 87-7701-531-2

Vagn Oluf Nielsen har på 72 s. leveret en introduktion til knudepunkter i den danske velfærdsstats udvikling belyst ud fra social- og skolehistorien. Målgruppen er folkeskolens undervisere i historie og samfundsfag. Vægten lægges på tiden omkring århundredskiftet, på 1930'erne med særlig vægt på Kanslergadeforliget i 1933 og endelig på perioden 1958 til 1976 med bistandslovens vedtagelse.

Forklaringen på den danske velfærdsstat og dens særtræk tilskrives i høj grad Socialdemokratiet og fagbevægelsen, der ifølge Vagn Oluf Nielsen gik i spidsen for den sociale- og uddannelsespolitiske lovgivning. Forfatteren afviser derfor gang på gang forestillingen om, at den danske velfærdsstats udformning

og udvikling var tilfældig. En sådan opfattelse karakteriseres som absurd.

Forfatterens standpunkt kommer markant til udtryk på de sidste sider, der er formet som en status over den danske velfærdsstat i 1990'erne. Forfatteren refererer loyalt de liberalistiske argumenter mod den universalistiske velfærdsstat, men påpeger dernæst den pris der må betales, hvis transgrænser og forsikringsydelse får overtaget. Vagn Oluf Nielsen vil fastholde og udvikle den danske velfærdsmodel ved at udbygge det civile, politiske og sociale medborgerskab med økonomisk demokrati. I overensstemmelse med den engelske samfundsforsker og historiker T. H. Marshall ser Vagn Oluf Nielsen historien som en civilisationsproces frem mod bedre tider, selv om forfatteren med beklagelse observerer, at de liberalistiske ideer trænger frem overalt – også i arbejderbevægelsen.

Vagn Oluf Niensens fremstillingsform rejser for mig at se et hovedproblem: Forfatteren har valgt en knap form, hvor Socialdemokratiet fremstår som en størrelse, der med stor konsekvens har forfulgt de samme mål gennem et helt århundrede. Årti efter årti. Det er en sandhed med modifikationer. Det store arbejderparti var initiativtager til de vigtigste dele af velfærdslovgivningen, heri har Vagn Oluf Nielsen ganske ret, men herfra og til at hævde, at man havde det samme sigte er problematisk. Socialdemokratiet var et konjunkturfølsomt parti, der gjorde en dyd af at tilpasse sig de enkelte perioders hegemoniske kræfter.

Forsøget på at binde fortid, nutid og fremtid sammen ud fra et brændende aktuelt emne må

imidtledt påskønnes. Vagn Oluf Nielsen har ved at markere et klart standpunkt i både historiede-batten og den aktuelle debat gjort det let for læseren at orientere sig i det lille skrift. Hertil kommer at småskriftet er forsynet med 3 s. udvalgt litteratur.

Søren Kolstrup

Ved Folkefrontens begyndelse

Protokoll der "Brüsseler Konferenz" der KPD 1935: Reden, Diskussionen und Beschlüsse, Moskau vom 3.-15. Oktober 1935. Udg. af Erwin Lewin, Elke Reuter & Stefan Weber, K.G.Saur, München 1997, 897 s., DM 580.-, ISBN 3-598-11228-9

Årtier døjede kommunismeforskningen med store kildeproblemer på grund af lukkede partiarkiver i Østeuropa. I de seneste år er en hel del arkiver blevet tilgængelige; den interesserede læser kan se resultaterne af denne åbning i form af forskningspublikationer, baseret på nu tilgængeligt materiale. For interesserede, der selv vil 'ad fontes' uden at skulle foretage ekspertise-, tids- og pengekrævende studierejser til fjerne arkiver, foreligger der her et eksempel på en gedigen kildeudgivelse af et stort og væsentligt arkivmateriale: Den komplette konferenceprotokol fra KPDs vigtige partikonference (Brüsseler Konferenz; herefter: BK) 1935. Materiale af betydning for alle med interesse for KPDs og Kominterns historie – både for udviklingen i den politiske linje og for den kommunistiske traditions diskussionskultur – men også for folk, der beskæftiger sig med den tyske fascismes social- og arbejdslivshi-

storie eller med den antifascistiske kamps målsætninger og arbejdsmetoder i Tyskland efter 1933.

Vores viden om BK (der regnes som KPDs 13. kongres) har ikke været helt ringe, idet SED allerede i 1975 udsendte en større dokumentation om den. En sammenligning med den nye udgivelse viser som ventet, at DDR-udgaven dokumenterer ledelsens beretningsreferater og oplæg samt de senere offentliggjorte beslutninger, mens dens udvalg af konferencens debatter i plenum er selektivt og skjuler væsentlige stridspunkter.

BK fulgte i kølvandet på Kominterns 7. verdenskongres og skulle sanktionere KPDs endelige overgang fra den hidtidige sekteriske, antisocialdemokratiske venstrekurs til en antifascistisk samling af arbejderbevægelsen og alle demokratiske og antifascistiske kræfter i nationalt udformede enheds- og folkefronter. Denne overgang havde været undervejs i over et år i flere af Kominterns sektioner, men den havde haft trange kår i den betydningsfulde og store sektion KPD, der traditionelt havde tjent som forbillede for mange sektioner, også den danske. KPD stod stadig lammet og rådvild efter fascismens magtovertagelse og terror uden virkelig effektiv modstand fra Europas stærkeste arbejderbevægelse og KPD. KPD havde siden januar 1933 oplevet en bølge af terror mod dets organisation og medlemmer og havde store problemer med at omstille sig tilfredsstillende til illegalt arbejde. Katastrofen blev ikke mindre af, at partiets ledelse (med baggrund i resolutioner fra Komintern, som man dog selv havde været med til at udarbejde!) dels fortsatte at udsende alt

for optimistiske spådomme om arbejdernes forestående revolutionære modoffensiv og fascismens snarlige krise, dels (bl.a. pga. intern uenighed i udlandsledelsen og dårlig kommunikation fra udlandet ind i Tyskland) jævnlige korrigerede taktikken, så linjen måtte fremstå som en slingrekurs for de illegale partiaktivister.

Uoverensstemmelserne i partiets politbureau var på denne baggrund store og lammede nærmest arbejdet. Efter formanden Thälmanns arrestation kæmpede mindst to grupper om at få flertal for deres linje: En fastholden af venstrelinjen ved medlemmerne Schubert, Schulte, Dahlem og Florin (de to sidste skiftede lejr op til BK) blev i løbet af 1934-35 udfordret af medlemmerne Ulbricht og Pieck, der ville bringe KPD på den nye folkefrontkurs. Konflikten udspillede sig internt, men kunne dog tildels følges ved nærlæsning af artikler i den kommunistiske presse. I foråret 1935 førte den til udsendelsen af to større partiresolutioner med kun 3 måneders mellemrum. Situationen var uholdbar.

Nu, efter verdenskongressens afvikling stod det klart, hvilken af grupperne i politbureauet der havde de bedste kort på hånden: Piecks og Ulbrichts nye linje havde vundet flertal i ledelsen inden for få måneder!

BK talte 34 delegerede (og ikke som hidtil nævnt 38): 8 fra politbureauet, 21 delegerede fra forskellige dele af Tyskland (der var rejst til BK under store vanskeligheder; vigtige områder af Tyskland var kun dårligt eller slet ikke repræsenteret, f.eks. Bayern) samt 5 særligt indkaldte instruktører og andre specialister. Dertil kom et antal tyske og

internationale gæster, bl.a. Togliatti fra EKKI. Den foreliggende kildeudgave giver for første gang en forbillidelig oversigt over deltagerne, deres dæknavn og væsentlige biografiske data.

BK stod over for store opgaver: 1) ikke blot at tilslutte sig verdenskongressens beslutninger generelt, men ud fra en radikal selvkritik at udforme en konkret og anvendelig plan for partiarbejdet i Tyskland, både med henblik på realistiske mål og brugbare arbejds- og organisationsformer. 2) At udstyre partiet med en enig og handlekraftig ny ledelse. Ad 1): Indlæggene koncentrerede sig her om to hovedemner: a. Muligheder og former for aktionsenhed med især socialdemokratiske arbejdere, men også med oppositionelle unge, kirkelige kredse, bønder o.a.; b. At konkretisere Dimitrovs tanker om at arbejde med en "trojansk hest", dvs. gå ind og arbejde aktivt i de fascistiske masseorganisationer, der tvangsorganiserede arbejdere, bønder, kvinder og unge – KPDs egne medlemmer indbefattet!. Dette andet punkt havde været årsag til forvirring, nemlig ved den fascistiske Arbejdsfronts 'tillidsmandsvalg' i foråret 1935. Med for kort varsel havde KPD erkendt, at man måtte prøve på at opstille reelle arbejderkandidater og deltage i disse valg for at bruge dem til at komme i kontakt med arbejderne og udvikle former for modstand inden for det fascistiske systems rammer. SPD havde derimod udtalt sig kategorisk for en boykot, hvilket naturligvis ikke gjorde arbejdet for enhedsaftaler med socialdemokraterne nemmere. Begge partier hævdede bagefter, at deres linje havde haft mest støtte blandt arbejderne og derfor været rigtigst;

men hovedsagen var, at dette eneste 'valg' på arbejdspladserne (senere valg blev udskudt og siden helt aflyst) hverken gav socialdemokrater eller kommunister større eller mindre indflydelse i fabrikkerne, end de havde haft forinden. – Det er spændende at følge de forskellige delegeredes overvejelser om, hvordan man på denne måde skulle kunne etablere antifascistisk arbejde på halvlegal vis. Problemet var, at hver gang det lykkedes at politisere grupper af ansatte på denne måde, kunne succes'en måles ved, at protester og initiativer blev stoppet af politi og nazikorps, arbejdere blev straffet eller fyret og involverede kommunister blev arresteret. Taktikken krævede altså stor forsigtighed og var alligevel forbundet med store tab for partiet; de forventede større resultater udeblev og den trojanske hests taktik blev stiltiende opgivet, da krigsfaren blev den altoverskyggende arbejdsopgave nogle år senere. De delegerede fra Tyskland støttede ideen om et sådant arbejde på konferencen. Om det har mødt modstand hos de menige medlemmer i Tyskland, der skulle lægge krop til, fremgår ikke af bogens kommentarer; emnet er hidtil ikke udforsket tilstrækkeligt.

Ad b) Ret hurtigt blev fronterne omkring forskellige gruppers kamp om ledelsen trukket hårdt op på BK. Kort refereret angribes visse delegerede kraftigt for 'sektarisme', for at have bremsset fornyelsen ved bl.a. at have saboteret beslutninger om partiarbejdet i Tyskland. Dertil kommer beskyldninger om overtrædelse af konspirationens regler. De angrebne forsvarer sig med, at 'fornyerne' selv har stået på venstrelinje-standpunkter, at Komintern

har fulgt denne linje indtil for ganske nylig, at de godt vil øve selvkritik, men ikke vil være syndebugge. Alle erklærer sig fuldstændig enige med verdenskongressen; Dimitrovs og Togliattis taler – inklusive sidstes indlæg på selve BK, der opridsrer behovet og rammerne for KPDs videre arbejde – er hævet over enhver diskussion og bruges til at slå modstanderen af banen. Denne debat raser – til tider som en veritabel citatkrig: hvad skrev du, hvad skrev jeg, hvornår og hvorfor – ledelsesmedlemmer imellem, mens de fleste delegerede fra Tyskland tilsyneladende er overraskede og frustrerede over at se deres ledere i et sådant hundeslagsmål og forlanger, at denne tilstand må bringes til ophør.

Ledelsesspørgsmålet afklares dog inden det kommer til afstemning: Den tidligere CK på 60 medlemmer og 40 kandidater reduceres til 15 medlemmer og 3 kandidater: 10 er gengangere fra den tidligere ledelse, 8 er helt nye navne. Schulte og Schubert bliver ikke genopstillet, ej heller andre kritiserede gamle medlemmer – bl.a. den hidtidige leder af KPDs efterretningsapparat, Hans Kippenberger, der anklages for defaitisme over for Gestapos fortsatte oprævlng af KPDs organisation i Tyskland. Indstillingen bliver enstemmigt godkendt af konferencen.

BK rummede mange spændende nye idéer, som dog ikke kunne videreudvikles de følgende år; bl.a. blev en formulering om 'valg til en nationalforsamling' i en tysk tradition allerede ved den efterfølgende redigering udvandet til en almen formulering om en folkefrontsregering. Kort tid efter satte terroren i Sovjetunionen en stopper for en

fri og kritisk diskussion i hele Komintern om forsvaret for demokratiske rettigheder. Af deltagere i BK blev 10 senere pågrebet og henrettet i Tyskland; 6 døde som ofre for Stalins udrrensninger, heriblandt Schubert, Schulte, Kippenberger og finanssekretæren Leo Flieg.

Til slut skal kildeudgivelsens fornemme standard roses. Udgaven, redigeret under ledelse af en af DDR-tidens førende partihistorikere, Erwin Lewin, indeholder et kyndigt og sagligt forord om baggrunden og videre perspektiver for BK samt en klar redegørelse for kildematerialets oprindelse, historie og problemer ved udgivelsen, f.eks. blev en del af protokollen rettet til efter konferencen. Protokollen er forsynet med oplysende noter og krydshenvisninger i et passende omfang. BKs to vedtagne dokumenter: resolution og manifest gengives både i deres oprindelige form (som vedtaget på BK) og i de senere af politbureauet redigerede og optrykte versioner. Desuden rummer bd. 2 et appendiks med dokumenter til forståelse af diskussionerne på BK (KPD-resolutioner og -artikler 1934-35). Et fyldigt navneregister afslutter denne gennemarbejdede kildeudgivelse.

Man kan kun håbe på, at der vil kunne findes midler til lignende kildeudgivelser fremover!

Torsten Lange

Rebeller i takt med tiden

Kim Salomon: *Rebeller i takt med tiden. FNL-rørelsen och 60-talets politiska ritualer, Rabén Prisma 1996, 390s., ill. ISBN 91-518-2990-8*

Kim Salomons bog om den svenske Vietnam-bevægelse er en type bog, som vi sikkert vil se mange flere af de kommende år: en medkombattant skriver samtidshistorie om den politiske radikalisme i 60'erne og 70'erne.

Kim Salomon var med dengang i Vietnam-bevægelsen, men ikke én af dens ledere. Han har tilsyneladende ikke nogle personlige kartofler, der skal hyppes. Tværtimod virker bogen som om dens engagement og drive ligger i at forstå noget, som med kun 25-30 års afstand ikke længere har den indlysende og 'åbne' karakter, det havde for én selv dengang. Jeg tror at af-handlinger af denne type kunne hjælpe til at rejse spørgsmål af en helt anden type, end de spørgsmål, som Ahlmark og Blüdnikow gerne ser stillet. Salomon er ikke så meget optaget af moralske spørgsmål, som af kontekstuelle spørgsmål. Spørgsmål som ser FNL-bevægelsen i sin egen sammenhæng. Ikke fordi han ikke er kritisk overfor FNL-bevægelsens selvforståelse. Men fordi hans meningsfulde svar opstår ud fra meningsfulde spørgsmål.

Kim Salomons bog har et dobbelt ærinde. Den vil fortælle historien om den svenske FNL-bevægelse og den vil analysere den ud fra forskellige teoretiske sigtninger. FNL-bevægelsens historie rekonstruerer han ud fra arkivalier, aviser og interviews. For en dansker er det i sig selv spændende, fordi FNL-bevægelse

sen udvikler sig ret anderledes end Vietnambevægelsen i Danmark. I Sverige udvikles FNL-bevægelsen under stærk maoistisk inspiration. Det er slet ikke tilfældet i Danmark, hvor De Danske Vietnamkomiteer i højere grad var påvirket af det nye venstre omkring VS, og hvor Vietnam 69 var styret af DKP. Men i Sverige udvikler FNL-grupperne en politisk dogmatik af maoistisk tilsnit, som man skal til Norge for at se noget der ligner. Jeg tænker på SUFs udvikling til AKP(ml). Det er iøvrigt interessant, at Kim Salomon selv tror at det svenske og det danske eksempel ligner hinanden. Det gør det måske påkrævet at få skrevet en ny og grundigere bog om den danske Vietnam-bevægelse.

Men som sagt har Kim Salomon også et andet og mere analytisk ærinde, som indirekte fremgår af bogens undertitel: *FNL-rørelsen och 60-talets politiska ritualer*. Ordet *ritualer* signalerer et spørgsmål af typen: Hvorfor bliver tresserunge dogmatiske maoister, som går rundt og råber slagord, som har mere rituel betydning end logisk? Og han forsøger at bruge forskellige nye inspirationer til at besvare spørgsmålet. Han prøver at se FNL-grupperne som en bevægelseskultur, han undersøger gaden som politisk arena, han undersøger ritualer og diskurser og billeder. Nogle af disse nye 'koordinatsystemer' afgiver interessante resultater, mens andre af den falder ret fattigt ud. Især billedanalysen virker lidt tom. Det er nok idéen om en bevægelseskultur (med dens samlende ritualer og diskursive praksis), som giver mest fra sig. Han er inde på bevægelsens karakter af at være en ungdomskultur, men han underbetoner det, tror jeg. Skal man

fortsæt det særlige ved mange af datidens grupper må man formentlig se dem som ungdomsgrupper, hvor det at være ung, ugift og barnløs er grundlæggende for alle sociale relationer.

Efter min mening hænger bogens lidt uensartede karakter sammen med, at Kim Salomons centralbegreb er *tidsånd*. Det er et begreb for en slags samtidighed på mange niveauer, og han omtaler mod bogens slutning FNL-grupperne som 'tidsåndens passagerer'. Men havde han været mere opmærksom ikke på lighederne mellem Vietnambevægelserne i Danmark og Sverige, men forskellene, så tror jeg, at han måske ville have understreget 'usamtidigheden' mere. Den svenske FNL-bevægelse udtrykte typisk en puritansk og anti-moderne livsholdning til musik, billeder, påklædning, sex, hash osv. som ikke fandtes i den danske bevægelse. Man kunne i højere grad end at påkalde sig tidsånden, pege på en kontinuitet tilbage til den svenske, folkelige religiøse kultur. Man skulle snarere påkalde sig læstadiansmen og den svenske puritanisme end modernitetens tidsånd. Denne modsætning tror jeg er af meget stor betydning for at forstå karakteren af venstrefløjens udvikling i de to lande.

Kim Salomon taler om, at FNL-bevægelsen havde et janusansigt i Sverige. At man med det ene ansigt fremad mobiliserede til kamp mod USAs beskidte krig i Vietnam. Men at det andet (og ledende) ansigt så dette som en mobiliseringsarena i en marxistisk-leninistisk strategi for en revolution i Sverige. Det er nok rigtigt. Men jo også ét af bevægelsens mange ritualer, som tjente til at give det daglige arbejde betydning.

Vi må håbe, at der kommer mange flere af denne slags bøger, som kan vende vores umiddelbare fortid. Det vil sikkert gøre os meget klogere. Og det vil stille nutidens moralistiske debat om 70'ernes synder på mere sikker grund.

Morten Thing

Kommunismens død

Werner Schmidt:

Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum. En studie kring arbetarrörelsens historiska miss-lyckande, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm 1996, 320 s., ISBN 91-7139-299-8

Robert Skidelsky:

Världen efter kommunismen, SNS Förlag, Stockholm 1996, 323 s., SKK 300.-, ISBN 91-7150-634-9

Robert Martelli:

Le rouge et le bleu. Essai sur le communisme dans l'histoire française, Éditions ouvrière, Paris 1995, 286 s. ISBN 2-7082-3119-7

Stéphane Courtois og

Marc Lazar:

Histoire du Parti communiste français, Presses universitaires de France, Paris 1995, 439 s. ISBN 2-13-047048-3

François Furet: Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au xxe siècle,

Robert Laffont/Calmann-Lévy, Paris 1995, 580 s. ISBN 2-221-07136-0

Kommunismens død blev forudsagt kort efter dens fødsel og forudsigelsen er blevet gentaget

med stor sikkerhed fra såvel højre som venstre lige siden. Og så gik den hen og døde næsten uden nogen skubbede til den.

Den faldt sammen, imploderede, forstøvede eller hvad man nu vil kalde det. Og det som faldt sammen var ikke blot Sovjetunionen og dens allierede i den 'realsocialistiske' verden, også den kommunistiske bevægelse gik i opløsning. Enkelte steder forsøgte partierne at forny sig til socialistiske partier, og formentlig vil flere af disse forsøg få en mere varig karakter. Men kommunismen som et samfundssystem og en bevægelse knyttet til dette system er definitivt afgået ved døden.

Kommunismens kronisk var-slede, og nu virkelige død har afstedkommet en helt uoverskuelig mængde litteratur, som enten genskriver eller reflekterer over dens historie. Genskrivningen tager ikke mindst udgangspunkt i det faktum, at de russiske arkiver er blevet åbnet, mens refleksionen tager udgangspunkt i det faktum, at dens historie nu kan overskues i sin hele udstrækning.

Werner Schmidts afhandling om kommunismens rødder er en historisk refleksion over kommunismens tilblivelse og dens forhold til arbejderbevægelsens projekt. Afhandlingens grundlæggende univers tilvejebringes af noget så usædvanligt i vore dage som en rekonstruktion af Marx' tankeverden. Det gør Schmidt ud fra den betragtning, at skal man forstå marxismens rolle i arbejderbevægelsen, må man først se om bevægelsen overhovedet reciperede Marx i nogen væsentlig betydning. Schmidt mener, at marxismen, som den blev til gennem især Kautskys arbejde, er noget helt

andet end Marx. Det er heller ikke så underligt, skriver han, for Kautsky og hele den første generation af marxister kendte kun en lille del af Marx' værk. De kendte de offentliggjorte værker. Men de kendte ikke ungdomsskrifterne (*Økonomisk-filosofiske manuskripter og Den tyske ideologi*) og de kendte ikke manuskriptmaterialet til *Kapitalen*, som først nu er ved at foreligge i en acceptabel form (*Grundrisse mmm*). Men derudover læste Kautsky (iøvrigt delvis sanktioneret af Engels gennem *Anti-Dühring*) konsekvent Marx som en udviklingsfilosof af samme type som Darwin. Han skabte den ortodokse marxisme som en ideologi, der passede som fod i hose til SPD, lammet som det var under Bismarck. Det var en forståelse, der indlæste et deterministisk og udviklingsteologisk koncept i Marx. Schmidts læsning ender med præcis det modsatte resultat.

Kommunismens historie begyndes tit med bolsjevikkerne og den russiske revolution. Men det er et fejlgreb, mener Schmidt. Det er arbejderbevægelsens manglende evne til at håndtere første verdenskrig som bevægelse, der skaber forudsætningerne. Det er ud af denne impotens, der skabes grobund for en venstresocialisme i mange lande. Zimmerwald er delvis et udtryk for denne brogede forsamlings af venstresocialister, og bolsjevikkerne er ikke identiske med Zimmerwald. Schmidts referenceramme er her hele tiden det Svenska Socialdemokratiska Venstreparti, som blev til kommunistpartiet. Når bolsjevikkerne kom til at spille en vigtig rolle i tildannelsen af kommunismen, hænger det bl.a. sammen med demonteringen af det tyske venstre, og at

den tyske revolution mislykkes. Lenins idé med at danne en ny internationale kun bestående af venstrefløjen og uden centrum fik medvind af frustration og ikke af tilslutning. Men hermed blev pludselig Lenins og bolsjevikernes opfattelse af marxismen vigtig.

Schmidt ser grundlæggende Lenin som kautskyaner. Han var teoretisk et barn af 2. Internationale. Men den politiske kultur, som havde opfostret ham, var den russiske terrorisme. Selvom han altså gjorde voldsomt op med Kautsky og narodnikkerne, så var han som den unge vampyrdræber i Roman Polanskis film *The Fearless Vampire Killers*, én som bragte præcis den arv ind i den nye arbejderbevægelse, han ville undgå ved at skabe Internationalet i absolut renhed. Set med Schmidts øjne er det udkast til forståelse af Marx, som man finder hos de svenske venstresocialister, mere i overensstemmelse med Marx end Lenins. Men spørgsmålet er om den forståelse havde nogen mulighed for at slå igennem under de uudviklede kapitalistiske forhold, som rådede i Sverige i 1917-18.

Det er en meget tankevækkende bog, Werner Schmidt har skrevet og uhyre velskrevet. Jeg skal ikke gå i detaljer med fremstillingen af det svenske stof, men henvise interesserede til en omfattende – kritisk – vurdering, som den svenske specialist på feltet Lars Björnin har givet i *Arbetarhistoria* 80-81/1997. For mig at se har Schmidt afgørende ret i store dele af selve sit projekt. Det er rigtigt, at der er store modsætninger mellem Marx og marxismen, det er rigtigt, at kommunismens rødder ligger i første verdenskrig og det er rig-

tigt, at kommunismen som vi kender den er et resultat af en række historiske faktorer, hvis orden ikke var indskrevet i historien. Kommunismen var i denne forstand ikke nogen nødvendighed, og der er ikke nogen idémæssig sammenhæng mellem Marx og realsocialismen.

For mig at se er afhandlingens væsentligste konstruktionsproblem, at den selv mener, at den rekonstruerer Marx uden om marxismen. Den reflekterer slet ikke over rekonstruktionens principielle mulighed. Er enhver tolkning af så stort og så modsætningsfyldt et teorikorpus som det marxiske ikke altid en marxisme blandt flere mulige? I hvert fald begår Schmidt en alvorlig formel fejl, når han bruger dele af dette korpus – 1844-manuskripterne og disputatsen – på lige fod med andre dele – *Grundrisse* og *Kapitalen* – uden en refleksion over, om dette er muligt? Blev Marx født med et færdigudviklet projekt, eller udvikledes det? I sidste fald er det altså nødvendigt at periodisere forfatterskabet og overveje forskellene mellem de forskellige perioder. Herudaf opstår måske en meget mere kompleks Marx end Schmidts fortolkning. Men måske kan man nu igen begynde en diskussion om forståelsen af Marx, en diskussion, som gik i stå for 15 år siden.

Robert Skidelsky er professor i økonomi ved universitetet i Warwick, England. Han skrev i 1995 bogen *The World After Communism*, som nu er kommet i en svensk udgave. Skidelskys udgangspunkt er som hos Schmidt en refleksion over kommunismens karakter efter dens sammenbrud. Han ser det på den måde, at liberalismen led nederlag til socialismen i første ver-

denskrig, og at det er dette nederlag, som nu er jævnet. Foran os ligger den liberalistiske verden blank og gylden. Skidelskys analyse af kommunismen er i økonomiske termer meget rigtig. Han gør imidlertid efter min mening den afgørende fejl, at han slutter fra økonomien til den politiske retorik. Han gør livet let for sig selv, ved at tro, at han rammer socialistisk idégodt ved at ramme den realsocialistiske økonomi. Han mener, at verden bør være optimistisk på kapitalismens vegne nu, hvor kommunismen er væk. Han synes bare at glemme, at kapitalismen jo på ingen måde har været økonomisk hæmmet af kommunismen, og at den har været båret af en fantastisk optimisme lige frem til omkring 1980. Pessimismen kom før kommunismens sammenbrud. Skidelskys bog er ment som en overvejelse over kommunismen, men bruger den kun som en slags maske, som en platform til at reklamere for kapitalismen. På den måde repræsenterer den liberalismens forsøg på at profilere sig ved hjælp af kommunismens lig. Men det er unægtelig som om en del af lugten hænger ved.

På fransk er der kommet en hel række bøger, som revurderer kommunismen i lyset af udviklingen siden 1989. Af den omfattende litteratur skal jeg blot nævne Roger Martellis *Le rouge et le bleu. Essai sur le communisme dans l'histoire française* fra 1995 og Stéphane Courtois og Marc Lazars *Histoire du Parti communiste français* fra samme år. Martelli er historiker og kommunist, og hans bog er et forsøg på at tænke kritisk om en historie, som han selv er en del af. Det er nok noget af det bedste fra den kant. Courtois og Lazar

er kommunismehistorikere og redaktører af tidsskriftet *Communisme*, som gennem mange år har samlet noget af den mest interessante forskning om emnet. Deres bog revurderer PCFs historie i lyset af den ny viden, som de russiske arkiver har bragt frem, og der er mange nye perspektiver. Men hvor Courtois og Lazar fokuserer på PCFs historie forsøger Martelli at se den franske kommunisme som en del af den franske historie. Selvom han ser mange problemer i kommunismen, er hans ærinde at pege på dens legitime betydning i en bestemt periode af Frankrigs udvikling.

Et lignende udgangspunkt har ét af de mest ambitiøse forsøg på en nyvurdering, nemlig François Furets *Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au xxe siècle*, også fra 1995. Furet er en kendt historiker i Frankrig med speciale i den franske revolution, og det er ikke mindst forbindelsen tilbage til den franske utopisme og jacobinismen, som giver bogen dens idéhistoriske perspektiv. Selvom den russiske revolution aldrig holdt op med at udvikle sig tragisk, fastholdt den sit imaginære løfte om menneskelig frigørelse. Men bogen er ikke kun idéhistorisk, den demonstrerer også, at Martelli har ret i, at kommunismen må indskrives i hvert enkelt lands historie for at få mening. På trods af kommunismens tilsyneladende uniforme sprogdragt, er den i hvert land *noget forskelligt*. Furet peger på den franske kommunismes store betydning som *antifascismens politiske form*. Her ved trækker han noget interessant frem ved kommunismens forskellighed i forhold til den store illusion, han skriver om, nemlig at kommunismen i de

lande, hvor den spillede en rolle – stor eller lille – må forstås ikke ud fra utopien, men ud fra den konkrete historie. I Frankrig blev den anti-fascisme, i Danmark modstandskamp, på Cypern national befrielse. Men disse konkrete forankringer i historien har gennem de kommunister, som bar udviklingen i de enkelte lande, en klar relation til 'den store illusion'.

Desværre bliver Furets store bog næppe oversat til hverken dansk eller svensk, som Skidelskys. Den ville man ellers blive betydeligt klogere af at læse. Vi må derfor glæde os over Schmidts bog, som bringer diskussionen til Skandinavien.

Morten Thing

Landbrugspolitik og spionage

Michael F. Scholz: Bauernopfer der deutschen Frage. Der Kommunist Kurt Vieweg im Dschungel der Geheimdienste, Aufbau Taschenbuch Verlag, Berlin 1997, 286 s., DM 19,90, ISBN 3-7466-8030-1

Biografier om kendte personers livsforløb er i de seneste år blevet en af de mest omtalte og læste genrer. Dette værk har dog hverken prinser, prinsesser eller en "kändis" som hovedperson, men den tyske kommunist – Kurt Viewegs – livsforløb fra begyndelsen af århundredet frem til midten af 1970'erne. En levnedsskildring, der i intensitet og spænding hører til blandt de bedre af slagsen, da biografien på eksemplarisk vis bl.a. demonstrerer den afgørende indflydelse som "kommunistiske" efterretningstjenester og stadige kursændringer i den verdenskom-

munistiske bevægelse havde på tyske kommunisters livsforløb.

"Bauernopfer der deutschen Frage..." starter med en kort beskrivelse af Kurt Viewegs opvækst i et småborgerligt miljø, og vi følger ham som ungt menneske tiltrukket af nationalsocialistiske kredse omkring Otto Strasser, på vejen ind i den kommunistiske ungdomsbevægelse, hvor han fik sine første erfaringer med kommunistisk konspirativt arbejde, da det blev ham pålagt at spionere i det nazistiske parti. Da denne spionage og tilknytningen til den ungkommunistiske bevægelse afsløredes i 1933, måtte Vieweg flygte til Danmark, et eksil, der varede frem til 1943, hvor forholdene tvang ham til endnu en farefuld flugt, denne gang til Sverige.

Tiden i Skandinavien blev dels præget af stadige interne stridigheder i det eksilerede tyske kommunistparti (KPD) dels af partiets hemmelige apparats krav til Vieweg, der fik til opgave at trænge ind i og knytte kontakter til såkaldt borgerlige kredse. Stridighederne i partiet, der bl.a. udsprang af forskellige opfattelser af Hitler-Stalin-pagten og en række personorienterede divergencer, førte i en periode til en total lammelse af partiets aktiviteter. Kurt Vieweg, der havde fået sin kommende hustru Gertrud – som havde siddet en længere periode i koncentrationslejren Mohringen – til landet, brugte denne tid til at påbegynde et studium på Landbohøjskolen. Under dette studium – som han senere fortsatte i Sverige – skabtes en grundlæggende fascination af den skandinaviske landbrugsstruktur; en fascination, der skulle komme til at præge en stor del af Viewegs liv.

Efter mere end 13 års eksil

vendte han i 1946 tilbage til det nye "socialistiske" Tyskland, hvor han forsøgte at udvikle ideer og programmer med udgangspunkt i den skandinaviske landbrugsmodels rationelle familiebrug. Tiltag der førte ham langt op i partihierarkiet, men også medførte hans fald fra magtens tinder under de interne magtkampe, der udspillede sig i det tyske Socialistiske Enhedsparti under 1950'ernes paranoide koldkrigs miljø.

Efter et kort "vestintermezzo" i 1957, hvor han sammen med sin sekretær var flygtet til Forbundsrepublikken, blev han i 1958/59 idømt 12 års tugthus for spionage og "republikflugt", en straf, som han kom til at afsone 7 år af i det berygtede fængsel Bautzen. Efter fængselsopholdet lykkedes det atter for Vieweg at komme på benene med "hjælp" fra den allestedsnærværende og berygtede Statssikkerhedstjeneste, der det sidste tiår af den standhaftige kommunisters liv fortsat udnyttede ham som uofficiel medarbejder (IM "Nordland"), men også tillod ham en ny beskæftigelse som underviser og senere professor på Nordisk Institut på universitetet i Greifswald.

Bogen er i modsætning til mange af tidens biografier ikke autobiografisk, men udarbejdet af den tyske historiker Michael F. Scholz, der med 1950'ernes undersøgelsesprotokoller fra det østtyske kommunistpartis centrale partikontrolkommission som hovedkilde og et meget omfangsrigt kildestudie i bl.a. det norske og danske rigsarkiv samt de tyske kommunistpartiers arkiver, har skabt en politisk biografi, hvor man ikke mindst får indblik i den til tider nærmest paranoide forfølgelse af anderledes tænkende.

Formen, den politiske biografi, bliver såvel bogens styrke som den svaghed; en styrke, da der med baggrund i kildestudier gives et udmærket billede af de politiske forhold i Tyskland og Sverige, hvorimod den restriktive danske flygtningepolitik i 1930'erne desværre kun bliver antydet, men den valgte form undgår – i modsætning til mange autobiografier – den næsten ulidelige snagen i hovedpersonens privatliv. Dette bliver dog også bogens svaghed, da Scholz er næsten panisk angst for at videreformidle oplysninger af mere privat karakter. Portrættet af Kurt Vieweg bliver dermed gen-

nemgående for upersonligt og distanceret. Det bliver således nærmest til en bisætning, at han i 1967 efter mere end 20 års ægteskab blev skilt og fandt en ny livsledsager. Man kunne have ønsket, at Michael F. Scholz havde forsøgt at skabe et bredere og lidt mere nuanceret billede af personen Kurt Vieweg. Dette er dog den eneste negative side ved en i øvrigt gedigen publikation. Udover de otte kapitler, hvor vi følger Viewegs politiske karriere, er bogen nemlig på forbillig vis udstyret med alt, hvad der hører til et godt gennearbejdet historisk værk, og vil man vide noget om landbrugspolitikken i DDRs første år og den nærmest paranoide tilstand i DDR og i de tyske kommunistpartier i tiden både før og efter 1945, er den et absolut must.

Bogens sidste 50 sider udgøres udover noter og et fremragende personregister, af Kurt Viewegs forslag til landbrugsprogram under opbygningen af socialismen, anvendte kilder og en righoldig litteraturliste, der ligesom værket selv giver appetit på at skaffe sig yderligere information og viden om de komplicerede forhold i dette århundredes tyske historie.

Klaus Erik Hamann Hansen